

стам з вищою освітою – оволодіти основами фінансової грамотності та активно впливати на формування власного добробуту і підвищувати свій життєвий рівень.

Насамкінець зазначимо, що завдання підвищення фінансової грамотності – це, безумовно, сфера відповідальності і держави, і бізнесу, і сім'ї. Проте для того, щоб досягнути належного рівня фінансової грамотності, ми повинні передусім здолати відверто пасивне ставлення більшості українців до створення власного добробуту і сформуванати у наших співвітчизників філософію «опори на власні сили», завдяки якій кожен громадянин зможе досягти фінансової незалежності та зберегти її упродовж усієї життєдіяльності.

Література:

1. *Бонд Р.* Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Роберт Бонд, Олексій Куценко, Наталя Лозицька [FINREP, Проект розвитку фінансового сектору]. – Київ, грудень 2010 року. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finrep.kiev.ua>.

2. *Матвійчук Ю.* Школярів навчають фінансової грамотності / Юрій Матвійчук // Вісник НБУ. – 2012. – №2. – С. 15–16.

Лободіна З. М.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Основою сучасної демократичної держави та ключовим фактором економічного зростання справедливо вважається освіта. Удосконалення системи освіти є одним із заходів подолання кризових процесів, поліпшення життя людей, утвердження національних інтересів, зміцнення могутності й авторитету держави. Цим зумовлений зростаючий інтерес суспільства й держави до питань розвитку галузі освіти та визнання її загальнонаціональним пріоритетом.

Ефективна реалізація політики у сфері освіти неможлива без належного фінансового забезпечення бюджетних навчальних закладів та освіт-

ніх заходів, джерелами якого є як бюджетні кошти, так і кошти юридичних та фізичних осіб. Необхідність вирішення проблем, пов'язаних із бюджетним фінансуванням освіти, зумовлена обмеженим обсягом та неефективним використанням наявних фінансових ресурсів, вимагає розроблення нових підходів до організації фінансування зазначеної галузі.

Центральним питанням сучасної державної політики освіти є визнання і забезпечення основного і невідчужного права людини на освіту. Однак, як показують реалії сьогодення, в Україні конституційні гарантії у сфері освіти носять здебільшого декларативний характер. Однією із причин такої ситуації є фінансова неспроможність держави виділяти адекватний потребі обсяг бюджетних коштів на освітню галузь.

Так, обсяг видатків зведеного бюджету України на фінансування галузі освіти за період з 2004 р. по 2010 р. одночасно із збільшенням видатків зведеного бюджету України у 3,7 рази збільшився у 4,4 рази до 79826,05 млн. грн. Упродовж досліджуваного періоду спостерігалася позитивна тенденція до збільшення: обсягу видатків зведеного бюджету на освіту на одну особу у 4,5 рази (або на 1353,88 грн. до 1740,24 грн. у 2010 р.); частки видатків на освіту у видатках зведеного бюджету у 1,2 рази (або на 3,05% до 21,13% у 2010 р.).

У 2004–2010 рр. спостерігалася позитивна тенденція до зростання обсягів видатків бюджетів України на освіту і у відсотках до ВВП (з 5,31% у 2004 р. до 7,37% у 2010 р.) та ВНД (з 5,37% у 2004 р. до 7,4% у 2010 р.). Враховуючи результати проведеного вище аналізу та порівнюючи видатки бюджетів на освіту відносно ВВП в Україні (7,3%) із аналогічним показником у зарубіжних країнах, на перший погляд, може скластися враження про досить високий рівень фінансування освітньої галузі. Зокрема, видатки на освіту у відсотках до ВВП в Швеції становлять 8,3%, Данії – 8,0%, Фінляндії, Польщі – 7,5%, США – 7,34%, Естонії – 7,2%, Франції – 6,8% [1, 132; 6, 89], Норвегії – 6,37%, Чехії – 4,61%, Словаччині – 3,79%. Однак обсяг ВВП, що припадає на душу населення, в Данії становить 42300 євро, Норвегії – 63800, Чехії – 13100, Словаччині – 12100, а в Україні – тільки 2174 євро [5, с. 218]. Зважаючи на це, співставляючи частку видатків на освіту у загальному обсязі ВВП, доцільно враховувати величину ВВП на душу населення, а також реальну потребу освітньої галузі у бюджетних коштах.

Задекларований у статті 61 Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 р. №1060-XII обсяг фінансування галузі освіти на рівні, не меншому, ніж 10% національного доходу [3], не відповідає сучасним фінансовим можливостям держави (питома вага видатків зведеного бюджету України на освіту у ВНД не перевищувала 7,4% у 2010 р.).

Отже, незважаючи на зростання номінальних обсягів видатків зведеного бюджету України на освіту, кошти, які надходять на її фінансування, не забезпечують потреби зазначеної галузі у фінансових ресурсах. Внаслідок цього погіршується якість освітніх послуг і зменшується їх доступність для малозабезпечених верств населення.

На наше переконання, важливою перешкодою забезпечення повної реалізації конституційного права людини на освіту є не тільки недостатній рівень бюджетного фінансування освітньої галузі, але й одночасне нераціональне використання фінансових ресурсів, які надходять у її розпорядження. Це зумовлено як недосконалістю чинного українського законодавства, відсутністю належного методологічного забезпечення організації бюджетних відносин, так і безвідповідальністю учасників бюджетного процесу за прийняті управлінські рішення, наслідком яких є зниження ефективності використання бюджетних коштів.

Спробуємо дослідити окремі причини такої ситуації. Так, у Бюджетному кодексі України хоч і порушується проблема забезпечення ефективного витрачання бюджетних коштів, обґрунтовується доцільність та необхідність здійснення оцінки, проведення контролю за цим процесом, відповідальність учасників бюджетного процесу за бюджетні правопорушення настає у разі нецільового (а не неефективного) використання бюджетних коштів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо прийняття ними бюджетних зобов'язань тощо.

Міністерство фінансів України розробило лише організаційно-методологічні засади оцінки ефективності бюджетних програм із застосуванням результативних показників для моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів. Відповідно до статті 20 Бюджетного кодексу України бюджетні програми є особливою складовою програмно-цільового методу, який повноцінно запроваджений лише для управління коштами Державного бюджету України. Для оцінки ефективності використання коштів місцевих бюджетів (а саме вони

є основним джерелом фінансування соціальної сфери, до якої належить і галузь освіти), на рівні яких програмно-цільовий метод у бюджетному процесі застосовується вибірково та експериментально, немає розробленої методики. Ці обставини унеможливають проведення оцінки ефективності використання ресурсів та прийняття управлінських рішень стосовно руху бюджетних коштів з метою реалізації принципу ефективності бюджетної системи – забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів [2, с. 12]. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що для досягнення конкретних результатів у галузі освіти за рахунок бюджетних коштів органам державної влади та місцевого самоврядування доцільно активізувати роботу щодо впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес на місцевому рівні.

Як свідчать результати проведеного Рахунковою палатою України контролю за використанням бюджетних коштів, неефективні витрати, пов'язані з розміщенням та виконанням державного замовлення, в тому числі й неефективне використання коштів державного бюджету на підготовку спеціалістів, стали, на жаль, негативним фактом, який повторюється з року в рік. Так, державою у 2010 р. неефективно витрачено 1 млрд. 310,6 млн. грн.

Щорічне фінансування за державним замовленням підготовки фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення їх кваліфікації фактично призводить до утримання навчальних закладів, а не до підготовки спеціалістів на конкурентних засадах та відповідно до державної потреби, що склалася на ринку праці [4, с. 77].

У зв'язку з цим доцільно органам державної влади постійно аналізувати ринок праці з метою уникнення ситуації, коли держава замовляє і фінансує підготовку фахівців, які їй сьогодні не потрібні, і одразу ж через фонди зайнятості знову фінансує тих самих фахівців з метою їх перекваліфікації. Держава передусім повинна фінансувати спеціальності, які не користуються попитом в абітурієнтів, але брак фахівців з яких призводить до погіршення показників роботи тієї чи іншої галузі. Це дасть змогу за допомогою розробки механізмів захисту окремих спеціальностей, що ви-

магає відповідного фінансування, вирішити проблему непрестижності для абітурієнтів деяких спеціальностей, які є дуже необхідними для розвитку економіки країни.

Як не парадоксально, але головний розпорядник коштів Державного бюджету України у галузі освіти – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (до 9. 12. 2010 р. – Міністерство освіти і науки України) – протягом останніх 9 років, не забезпечуючи належної координації роботи з видання підручників, також неефективно, неекономно і з порушеннями використовує бюджетні кошти. Підтвердженням цього служать результати, проведеного Рахунковою палатою України, аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених у 2010-2011 рр. на забезпечення навчальних закладів підручниками і посібниками. Аудитори встановили, що спрямовані з Державного бюджету України 319 млн. грн. на випуск підручників не забезпечили потреб навчальних закладів у сучасній навчальній літературі, оскільки 21,4 млн. грн. (6,7% від загального обсягу видатків Державного бюджету України на забезпечення навчальних закладів підручниками і посібниками – примітка автора) були використані неефективно, а 30,9 млн. грн. (9,7% від загального обсягу видатків Державного бюджету України – примітка автора) – із порушенням чинного законодавства. За умов економного й ефективного використання бюджетних коштів лише у 2010-2011 рр. можна було додатково видати 3,4 млн. підручників, або майже на чверть більше виготовлених [7].

Причиною неефективного використання бюджетних коштів у галузі освіти є і відсутність стандартів вищої освіти щодо врегулювання нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів, зокрема – методики розрахунку вартості підготовки одного фахівця. Це призводить до не завжди обґрунтованих розрахунків щодо формування державного замовлення на освіту, яке щорічно збільшується.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що незважаючи на зростання номінальних обсягів фінансування освіти, потреба галузі у фінансових ресурсах все менше забезпечується. Очевидним є те, що в умовах дефіциту бюджетних коштів, який в Україні щорічно збільшується, учасникам бюджетного процесу необхідно приймати виважені управлінські рішення, які б підвищували ефективність використання коштів, що

спрямовуються на фінансування освітньої галузі. На наше глибоке переконання, такі дії сприятимуть забезпеченню реалізації конституційного права людини на освіту.

Література:

1. *Боголіб Т. М.* Фінансування освіти за кордоном / Т.М. Боголіб // Фінанси України. – 2005. – №8. – С. 132–139.

2. Бюджетний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 4 жовт. 2011 р.: (Офіц. текст) // Київ: Паливода А. В., 2011. – 148 с. – (Кодекси України).

3. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. №1060-XII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

4. Звіт Рахункової палати України за 2010 рік. – Київ, 2011. – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf.

5. *Лопушняк Г. С.* Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України : монографія / Г. С. Лопушняк. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.

6. *Мельник А. Ф.* Публічний сектор і державна політика в демократичному суспільстві : монографія / А. Ф. Мельник, О. В. Длугопольський. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 240 с.

7. Чому дорогі підручники? // Інформація на сайті Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16738744>.

Лубкей Н. П.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

УМОВНИЙ ТА ГАРАНТОВАНИЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

В умовах загострення боргових проблем України на фоні світової фінансової кризи і посткризових явищ питання умовного та гарантованого державного боргу є досить актуальними. Адже саме у періоди економічних негараздів посилюється тенденція до трансформації умовних та гарантованих боргових зобов'язань у прямий державний борг, який у зазначений час і без цього є надмірним тягарем для державного бюджету.